

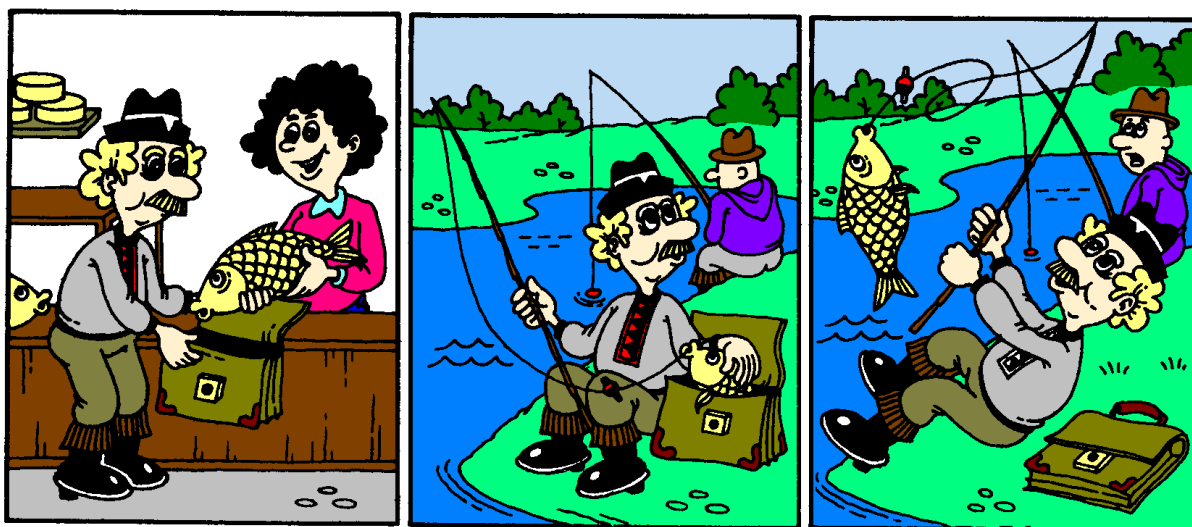
14. Латнымше урок: Марий-влак мом кочкыт?

omj_14_1.mp3

I. Text

Марий калыкын илышыже ожнысек пүртүс дене кылдалтын, садлан тудын кочкышыштыжат чодыра поянлык шке палыжым коден. Шошым марий-влак түрлө шудым (почкалтышым, шинчаланшудым) погеныт да шўрым шолтеныт. Тыгай шўр витаминлан поян да тазалыклан пайдале лийын. Кенезым да шыжым кол да понго шўрым кочкыныт, вет марий кундемыште энерыште түрлө-түрлө кол уло, а чодыраште шуко понго шочеш. Шыл шўрым ожно телым веле кочкыныт, а кызыт – идалык мучко. Марий-влак шопо да шинчалтыме кочкышым эре йөратен кочкыт: шуыктым ковыштам, шинчалтыме понгым, киярым. Шөр да муно кочкышат марий-влакын үстембалнышт чўчкыдын лиеда: подкогыльо, пулашкамуно, салмамуно, муныдувыртыш, туара да молат.

А пайремлан мом гына марий вате ок күэшт: шемшыдан ал'е шўльö мелнам, команмелнам, түрлө когыльым, перемечым (нөшмө, паренге, торык перемечым), эгерчым, үячам. Тошто марийын йўлаже почеш оръен ватын усталыкшым мелнам күэштме дене тергеныт.

Калыкмут

Шулдо колын лемже шопо.

II. Vocabulary

веле	only /see IV.1./	поянлык	riches, fortune, wealth
да молат	and others, et al.	пулашкамуно	omelet
ильыш	life	пўртўс	nature
йōратен	/see IV.6./	садлан	therefore, thus, consequently
йўла	custom(s)	салмамүно	fried eggs
кияр	cucumber	тергаш (-ем)	to check, to inspect, to examine
ковышта	cabbage	тошто	old
кодаш (-ем)	to leave (tr.) /see 8.IV.6. (page 128)/	тошто марий	ancient Maris, forefathers
кол	fish	туара	curd cake, cheese pastry
кундем	area, region, district	түвыртыш	curds
кылдалташ (-ам)	to be connected	тўрлō-тўрлō	all kinds of, various, diverse /see IV.2./
лем	broth, bouillon	тыгай	such a (one), this kind (of) /see IV.5./
лиедаш (-ем)	to be, to happen	усталык	skill, mastery
моло	other, another	ўстембалне	on the table /see IV.4./
муныдүвыртыш	milk soup with egg	ўяча	small round loaf of bread
мүчко	along, through, throughout	шемшыдан	buckwheat
нōшмō	seed, hemp seed	шинчаланшүдо	sorrel
ожно	earlier, long ago	шинчалташ (-ем)	to salt
ожнысек	for a long time, since early times	шинчалтыме	salted, salty
оръен вате	young married woman	шке	(here:) own
пайдале	useful, beneficial	шуыкташ (-ем)	to ferment, to pickle
пале	mark, sign	шуыктымо	sour, fermented, pickled
перемеч	(curd) tart, (curd) roll	шўр	soup
почкалтыш	nettle	эгер	river
поян	rich	эре	always

III. Grammar

1. Temporal adverbs in -сек:

This suffix can be added to a few words with a temporal meaning to indicate the beginning of something, i.e., answering the question 'since when, how long'. The most important formations are listed below. (This suffix is not productive, i.e., one should not attempt to form other words with it.)

кунам	when?	кунамсек	since when?
тунам	then	тунамсек	since then
икече	the last time; not long ago	икечсек	since the last time; for a long time
ожно	earlier, long ago	ожнысек	from olden times
тенгече	yesterday	тенгечсек	since yesterday
ўмаште	last year	ўмашсек	since last year
шукерте	long ago	шукертсек	for a long time
эрдене	morning	эрденысек	since morning

Note in addition the postposition *годсек* 'since', e.g., *эр годсек* 'since morning', *шочмо годсек* 'since birth', *узи годсек* 'since (one's) early years', *кок ий годсек* 'for two years'.

2. Verbal derivational suffixes:

a) *-алт* (conjugation I): This suffix is used to form passive, intransitive and/or reflexive verbs. In this function, it is fully productive – it can be freely attached to a very large number of verbal stems. It will be discussed in greater detail in 22.III.2. (page 286).

кылдаш (-ем)	to connect (tr.)	кылдалташ (-ам)	to be connected
ямдылаш (-ем)	to prepare	ямдылалташ (-ам)	to be prepared, to prepare oneself
возаш (-ем)	to write	возалташ (-ам)	to be written
петыраш (-ем)	to close (tr.)	петыралташ (-ам)	to close (intr.)

Тый «еш» мутым мо дене <u>кылдет</u> ?	What do you connect with the word "family"?
Шүко лүмлө енын илышыже Йошкар-Ола дене <u>кылдалтын</u> .	The lives of many famous people were connected with Yoshkar-Ola.
Эчан, урокетым <u>ямдыле</u> !	Echan, prepare your lessons!
Уроклан <u>ямдылалташ</u> күлеш.	You should prepare yourself for your lessons.
Шүжарем у пьесым <u>возынеже</u> .	My little sister wants to write a new play.
Марий лүм Öрмөк рушла Ермек семын <u>возалтеш</u> .	The Mari name Örmök is written as <i>Ермек</i> in Russian.
Омсам <u>петыре</u> .	Close the door.
Поезд шогалеш. Омса почылтеш, <u>петыралтеш</u> .	The train stops. The doors open and close.

b) *-алт* (conjugation II): This suffix is used to form momentary verbs that denote short or repeated actions. It is not as productive as its first conjugation counterpart above.

канаш (-ем)	to rest	каналташ (-ем)	to rest, to relax
шонаш (-ем)	to think	шоналташ (-ем)	to think, to consider
вучаш (-ем)	to wait	вучалташ (-ем)	to wait (a little)

c) *-ед* (conjugation II): This suffix is mainly used to form frequentative verbs from other verbs. It is not productive.

лияш (-ям)	to be, to happen	лиедаш (-ем)	to be, to happen
пуаш (-эм)	to give	пуэдаш (-ем)	to give, to hand out
кошташ (-ам)	to go	коштедаш (-ем)	to stroll, to wander

3. Participles:

Participles are verbal nouns that can be used as adjectives, but also in numerous other functions. Mari has a total of four participles, which play a major role in the syntax of Mari sentences. In this lesson two of them, the active and the passive participles, will be presented.

a) Active participle:

a1) Formation: The suffix of the active participle is *-шо/-ше/-шö*, with the variants being used in accordance with the rules of vowel harmony. The suffix is added to the verbal stem. Since this suffix begins with a consonant, the verbal stems of first conjugation verbs ending in certain consonant clusters are automatically simplified, see 6.III.1. (page 98). In the verbal stems of the second conjugation, the usual change *-e/-o/-ö > -ы* occurs before the suffix is added.

Conjugation I			
Infinitive		Verbal stem	Active participle
лудаш (-ам)	to read	луд-	лудшо
тунемаш (-ам)	to learn	тунем-	тунемше
лүдаш (-ам)	to be afraid of	лүд-	лүдшö
кочкаш (-ам)	to eat	кочк- (> коч-)	кочшо
шинчаш (-ам)	to sit down	шинч- (> шич-)	шичше

Conjugation II			
Infinitive		Verbal stem	Active participle
кутыраш (-ем)	to speak	кутыро-	кутырышо
илаш (-ем)	to live	иле-	илыше
түлаш (-ем)	to pay	түлö-	түлышö
каяш (-ем)	to go	кае-	кайыше

a2) Usage: In many cases the Mari active participle corresponds to an English verbal form ending in *-ing*.

1) The active participle is often used as an attribute positioned before a noun. (English would generally position the *-ing*-form after the noun, or use it in a relative clause.)

книгам <u>лудшо</u> йоча-влак	children (who are) reading a book
пашаш <u>вашкыше</u> туныктышо	teacher (who is) hurrying to work

2) It can appear as a nominal predicative.

Кочам пеш шуко <u>лудшо</u> ыл'е.	My grandfather read a lot (was a great reader).

3) Many active participles have also been substantivized, i.e., they can be used as nouns.

Infinitive		Active participle	Translation
лудаш (-ам)	to read	лудшо	reader
туныкташ (-ем)	to teach	туныктышо	teacher
тунемаш (-ам)	to learn	тунемше	pupil

b) Passive participle:

b1) Formation: The suffix of the passive participle is *-мо/-ме/-мө*, with the variants being used in accordance with the rules of vowel harmony. The suffix is added to the verbal stem. Since this suffix begins with a consonant, the verbal stems of first conjugation verbs ending in certain consonant clusters are automatically simplified, see 6.III.1. (page 98). In the verbal stems of the second conjugation, the usual change *-e/-o/-ö > -ы* occurs before the suffix is added.

Conjugation I			
Infinitive		Verbal stem	Passive participle
лудаш (-ам)	to read	луд-	лудмо
налаш (-ам)	to take, to buy	нал-	налме
ўжаш (-ам)	to invite	ўж-	ўжмө
кочкаш (-ам)	to eat	кочк- (> коч-)	кочмо
шинчаш (-ам)	to sit down	шинч- (> шич-)	шичме

Conjugation II			
Infinitive		Verbal stem	Passive participle
возаш (-ем)	to write	возо-	возымо
йөраташ (-ем)	to love, to like	йөрате-	йөратыме
тўлаш (-ем)	to pay	тўлө-	тўлымө

b2) Usage: In many (but not all) cases the Mari passive participle corresponds to an English past participle.

1) The passive participle is often used as an attribute positioned before a noun. (English would generally position the past participle after the noun, or use it in a relative clause.)

<u>колыштмо</u> мут	the word (which has been/was) heard
<u>налме</u> пөлек	the present (which has been/was) bought

2) It can appear as the predicate of an impersonal, passive sentence. Note that the past participle can also have an accusative object in such constructions.

«Марий Эл» газетеш Ивукын ачаж нерген <u>возымо</u> .	Ivuk's father was written about in the newspaper "Mari El".
Омсам <u>почмо</u> .	The door is open. (The door was/has been opened.)

In such cases the passive participle is negated with *огыл*.

– Серышым <u>возымо</u> ?	– Has the letter been written?
– Уке, <u>возымо</u> огыл.	– No, it hasn't been written.

Note the usage of the accusative in sentences of this sort (*омсам почмо*). The passive participle retains the government of the finite verb.

3) Some passive participles have also been substantivized, i.e., they can be used as nouns referring to a thing or person that was the object of an activity.

Infinitive		Active participle	Meaning
палаш	to know	палыме	acquaintance
йӱраташ	to love	йӱратыме	darling, beloved

4) In many cases, the passive participle is used as a generic adjectival form of the verb from which it is derived, without passive semantics. Note the following examples: *шочмо кече* 'birthday', *илыме вер* 'place of residence', *кочмывер* (< *кочмо вер*) 'dining facility, cafeteria'.

5) Passive participles can be used as nouns that refer to the action as a whole (rather than to someone or something that was subjected to an action). Nominal forms of this sort quite often do not have passive semantics. They can occur as subjects, objects, or in combination with postpositions. The subject of the activity denoted by a participle can be marked with a possessive suffix.

Йочан <u>кычкыралмыже</u> кумдан шергылте.	The child's crying could be heard all around.
<u>Толметым</u> вучем.	I am waiting for you to come.
мелнам <u>кӱэштме</u> деч кандаш шагат ончыч	eight hours before baking the crêpe

The usage of the passive participle as an object and with postpositions will be revisited in 16.III.6. (page 214), its usage as a subject will be revisited in 29.III.3. (page 366).

6) Passive participle + possessive suffixes and *шӱаш (-ам)* 'to arrive, to come to': This construction, consisting of the passive participle with a possessive suffix and followed by a third person singular form of the verb *шӱаш*, is often used to express 'to want to do something; to feel like doing something'. As is also the case with nominals, the possessive suffixes can be used in conjunction with the genitive forms of the personal pronouns or the genitive forms can replace the possessive suffixes altogether (*кочмем* ~ *мыйын кочмем* ~ *мыйын кочмо*).

Passive participle + possessive suffix		
	кочкаш > кочмо	йӱаш > йӱмӱ
1Sg	кочмем	йӱмем
2Sg	кочмет	йӱмет
3Sg	кочмыжо	йӱмыжӱ
1Pl	кочмына	йӱмына
2Pl	кочмыда	йӱмыда
3Pl	кочмышт	йӱмышт

Examples of the complete construction: ('I (don't) feel like eating. I would (not) like to eat', etc.)

	Positive	Negative
1Sg	(Мыйын) кочмем шуэш.	(Мыйын) кочмем огеш (ок) шу.
2Sg	(Тыйын) кочмет шуэш.	(Тыйын) кочмет огеш (ок) шу.
3Sg	(Тудын) кочмыжо шуэш.	(Тудын) кочмыжо огеш (ок) шу.
1PI	(Мемнан) кочмына шуэш.	(Мемнан) кочмына огеш (ок) шу.
2PI	(Тендан) кочмыда шуэш.	(Тендан) кочмыда огеш (ок) шу.
3PI	(Нунын) кочмышт шуэш.	(Нунын) кочмышт огеш (ок) шу.

Олашке мыйын кайымом шуэш.	I feel like going to the city.
Олашке мыйын кайымом огеш шу.	I don't feel like going to the city.

4. Simple past tense II:

Formation (positive): The basis for the positive simple past tense II is the gerund in *-н* – see 9.III.1. (page 138). Note that for first conjugation verbs the basis is always the full form in *-ын* (i.e., the short form without this ending is not used when forming this tense). Second conjugation verbs have the usual ending in *-ен*. The following endings are added to this basis in both conjugations. Note that in the third person singular there is no further ending, i.e., the simple past tense II consists of the gerund in *-н* alone.

1Sg	-ам
2Sg	-ат
3Sg	-
1PI	-на
2PI	-да
3PI	-ыт

Conjugation I			
	лудаш > лудын	кочкаш > кочкын	налаш > налын
1Sg	лудынам	кочкынам	налынам
2Sg	лудынат	кочкынат	налынат
3Sg	лудын	кочкын	налын
1PI	лудынна	кочкынна	налынна
2PI	лудында	кочкында	налында
3PI	лудыныт	кочкыныт	налыныт

Conjugation II			
	илаш > илен	пураш > пурен	возаш > возен
1Sg	иленам	пуренам	возенам
2Sg	иленат	пуренат	возенат
3Sg	илен	пурен	возен
1PI	иленна	пуренна	возенна
2PI	иленда	пуренда	возенда
3PI	иленыт	пуреныт	возеныт

Formation (negative): The negative forms of the simple past tense II are formed with the gerund in *-н* followed by the negated present tense forms of *улаш* 'to be': *омыл, отыл, огыл, огынал (онал), огыдал (одал), огытыл*, see 7.III.2. (page 110).

	лудаш > лудын	возаш > возен
1Sg	лудын омыл	возен омыл
2Sg	лудын отыл	возен отыл
3Sg	лудын огыл	возен огыл
1PI	лудын огынал (онал)	возен огынал (онал)
2PI	лудын огыдал (одал)	возен огыдал (одал)
3PI	лудын огытыл	возен огытыл

'to be': In the simple past tense II the appropriate forms of the verb *лияш (-ям)* 'to be, to become' are regularly employed instead of those of *улаш (-ам)* 'to be'. The usual forms of 'to be' in this tense are thus as follows:

	Positive	Negative
1Sg	лийынам	лийын омыл
2Sg	лийынат	лийын отыл
3Sg	лийын	лийын огыл
1PI	лийынна	лийын огынал (онал)
2PI	лийында	лийын огыдал (одал)
3PI	лийыныт	лийын огытыл

Usage: Compared with the simple past tense I, the simple past tense II is used for actions further back in the past that are now remoter from and less connected with the moment of speech.

Тудо тенгече <u>толын</u> , кызыт кинош <u>кайыш</u> .	He came yesterday; now he went (has gone) to the movies.
Тудо чыла <u>каласен</u> . Тый мом <u>каласышыч</u> ?	He said everything. What did you say (just now)?

Whether the speaker considers an action in the past to be connected with the moment of speech is, of course, subjective. Thus, in the following dialogue with two references to the same action the first speaker is connecting the action with the moment of speech while the second one is not.

– Тый кунам <u>толыыч</u> ?	– When did you come?
– Мый тенгече <u>толынам</u> .	– I came yesterday.

IV. Words and word usage

1. *веле – гына*:

Both words can mean 'only' and come after the word they refer to.

Шыл шўрым ожно телым <u>веле</u> кочкыныт.	In former times they used to eat meat soup only in the winter.
Ик книгаг <u>гына</u> нальым.	I bought only one book.
А пайремлан мом <u>гына</u> марий вате ок кўэшт.	And on holidays just what (what only) doesn't a Mari woman bake!

2. *тўрлө-тўрлө* 'all kinds of, varying, diverse':

This word (<*тўрлө* 'different') is a good example of reduplication with an intensifying nuance, see 3.IV.4. (page 73).

3. *-лан + поян*:

The adjective *поян* 'rich' is used with the dative case in the sense 'to be rich in something'.

Марий чодыра <u>понгылан поян</u> .	The Mari forests are rich in mushrooms.

4. *ўстембалне* 'on the table':

The word *ўстембалне* 'on the table' and *ўстембак(е)* 'onto the table' – see 6.IV.1. (page 101) – are the result of the melding of the word *ўстел* 'table' with the postpositions *ўмбак(е)* 'onto' and *ўмбалне* 'on'. These postpositions will be discussed in more detail in 16.III.1. (page 209). These words can take possessive suffixes: *марий-влакын ўстембалнышт* 'on the Maris' tables', etc.

5. *тыгай – тугай* 'such a (one), this/that kind of':

These two words are similar in meaning, but differ in what they refer to: *тыгай* 'this kind of, such a ... (like this)', *тугай* 'that kind of, such a ... (like that)'.

6. *йöратен*:

This gerund from *йöраташ* 'to like, to love' is often paired with a verb to denote that one likes to do something: *йöратен лудаш* 'to like to read', *йöратен кочкаш* 'to like to eat'.

Мый марий радио передачым <u>йöратен</u> колыштам.	I like to listen to Mari radio programs.
Тудо кол шўрым <u>йöратен</u> кочкеш.	(S)he likes to eat fish soup.
Йоча-влак В. Колумбын почеламутшым <u>йöратен</u> лудыт.	The children like to read Valentin Kolumb's poems.

V. Exercises

1. Form the active participle of the following verbs.

шолташ	саламлаш	йöраташ	пуаш
налаш	лудаш	келшаш	шочаш
шогаш	возаш (-ем)	колышташ	ышташ
ужалаш	туныкташ	*малаш	тўналаш

* *малаш (-ем)* 'to sleep'

2. Form constructions with the active participle. Example: *йоча – шуко книгам лудаш > шуко книгам лудшо йоча*

1) вўд – шолаш пураш	5) уна – *ўстелтӧрыштӧ шинчаш
2) ен – шуко кутыраш йӧраташ	6) йоча – шўргым мушкаш
3) йолташ – мыланем келшаш	7) туныктышо – пашаш вашкаш
4) ўдыр – *эрдене эрак кын'елаш	8) пушенге – ужаргаш тўналаш

* *эрдене эрак* 'early in the morning', *ўстелтӧрыштӧ шинчаш (-ем)* 'to sit at the table'

3. Form the passive participle of the following verbs.

шинчалташ	лудаш	шочаш	налаш
йӧраташ	келшаш	ямдылаш	шолташ
кўэшташ	возаш (-ем)	почаш	тўналаш

4. Give negative answers to the following questions. Example: *Шўрым шинчалтымме?* – *Уке, шинчалтымме огыл.*

1) Пашам тергыме?	4) Кевытым почмо?
2) Шӧрым шолтымме?	5) *Серышым возымо?
3) Мелнам кўэштме?	6) Киндым налме?

* *серыш* 'letter'

5. Read the following dialogues and then rewrite them using the words given.

- a) – *Газетыште мом возымо?
– Шуко *онайым возымо.

**журнал* – *онай* **статья*

- b) – Чавайнын *произведенийжым могай йылмыш *кусарыме?
– *Н'емыч, *француз, венгр, *эстон да моло йылмышкат.
– А *руш йылмыш кусарыме?
– Кусарыме.

В. Колумб – *венгр*, *н'емыч* *йылме*

* *газет* 'newspaper', *онай* 'interesting', *журнал* 'magazine', *статья* 'article, essay', *произведений* 'work(s)', *кусараш (-ем)* 'to translate', *н'емыч* 'German', *француз* 'French', *эстон* 'Estonian', *руш* 'Russian'

6. Translate the following participial expressions.

1) йӧратыме йолташ	8) келшыме йолташ
2) шолтымме вўд	9) возымо серыйш
3) налме пӧлек	10) пуымо пӧлек
4) вучымо жап	11) кўэштме мелна
5) лудмо книга	12) ямдылыме паша
6) коштмо *корно	13) почмо кевыт
7) колыштмо мут	14) погымо кияр

* *корно* 'road, way, path'

7. Which of the two participles in parentheses is appropriate when used with the noun that follows?

- 1) (күэштме, күэштше) когыльо
- 2) (лудшо, лудмо) *студент
- 3) (үжшө, үжмө) уна
- 4) (илыме, ылыше) вер
- 5) (шолтымо, шолтышо) чай
- 6) (чонештыше, чонештыме) кайык
- 7) (ыштыме, ыштыше) паша

* *студент* '(university) student'

8. Form positive and negative sentences using the construction 'passive participle + possessive suffix + *шуаш*'. Example: *мый, кочкаш* > *Мыйын кочтем шуэш. Мыйын кочтем ок шу.*

- 1) мый, ече дене мунчалташ
- 2) тый, серышым возаш
- 3) тудо, книгам лудаш
- 4) ме, *кинош каяш
- 5) те, *радиом колышташ
- 6) нуно, мөнгыштө шинчаш (-ем)
- 7) туныктышо, тудын дене кутыраш
- 8) Эчан, тудым вучаш
- 9) *рвезе-влак, эрдене эрак кын'елаш

* *кино* 'movie theater; movie', *радио* 'radio', *рвезе* 'boy; young'

9. Rewrite the following sentences replacing *мый* with the other five personal pronouns.

- 1) Мый *ялеш шочынам.
- 2) Мый шўрым шинчалтенам.

* *ял* 'village; countryside'

10. Put the following text into the simple past tense II.

Кочам ялыште ила. Тудо школышто пашам ышта, шке пашажым йөрата. Чылан мыйын кочам *пагалат.

* *пагалаш* (-ем) 'to respect, to honor'

11. Put the following sentences into the simple past tense II.

- 1) Мичу библиотекеш кая. Тудо тушто книгам налеш.
- 2) Елу родыжым шке декше үжеш. Тудо тамле понго шўрым шолта.
- 3) Эчан школышто сайын тунемеш.
- 4) Кок арняште лум шула.
- 5) Ўдыр рушарнян ече дене мунчалта.

12. Put the verbs in parentheses into the simple past tense II.

- 1) Тудо подкогыльым (кочкаш).
- 2) Мый совла ден кўзым (налаш).
- 3) Йоча ечылан оксам (тўлаш).
- 4) Эчанлан мўнгышкў каяш (верешташ).
- 5) Ме шинчаланшудо когыльым тамлен (ончаш).
- 6) Йолташем *Санкт-Петербургыш *самолёт дене чонештен (каяш).

* Санкт-Петербург 'Saint Petersburg', самолёт 'airplane'

13. Reply to the following requests not to do something by saying that you have already done it. Example: *Шинчалым ит пыште.* > *Мый пыштенам.*

- 1) Руашым ит луго.
- 2) Конгам ончалаш ит мондо.
- 3) Вўдым ит шолто.
- 4) Таче мелнам ит кўэшт.
- 5) *Пальтоэтым ит кудаш.
- 6) *Окнам ит поч.
- 7) Киңдым ит коч.

* пальто '(over)coat', окна 'window'

14. Rewrite the previous exercise, putting the verbs in the imperative sentences into the second person plural and replying in the first person plural. Change the possessive suffix in sentence 5 accordingly. Example: *Шинчалым ида пыште.* – *Ме пыштенна.*

15. Complete the following dialogues putting the verbs given into the simple past tense II in the appropriate person.

- a) – Тый тенгече кинош миенат?
– (мияш)
– Мом вара онченат?
– А. Тарковскийын «Андрей Рублёв» лўман *фильмым (ончаш)
– Тиде фильм тыланет ... ? (келшаш)
– Пеш (келшаш)
- b) – Шочмо кечышкет кўм ўжынат?
– Ўдыр йолташемым (ўжаш)
– Ават могай когыльым ... ? (кўэшташ)
– Паренге когыльым (кўэшташ)

* фильм 'film, movie'

16. Rewrite the following sentences replacing *мый* with the other five personal pronouns.

- 1) Мый тиде книгаг налын омыл.
- 2) Мый тиде пашам терген омыл.

17. Negate the following sentences.

- 1) Мый тудым таче *ужынам.
- 2) Ме тидын нерген кутыренна.
- 3) Йолташем мыйым шочмо кечем дене саламлен.
- 4) Тенгече йӱр йӱрын.
- 5) Пошкудо мыланем сай канашым пуэн.
- 6) Тый пашатым пытаренат.
- 7) Мый *шольымлан урокым ышташ полшенам.

* *ужаш (-ам)* 'to see', *шольо* '(younger) brother'

18. Give negative answers in the simple past tense II.

- a) – Тый таче тудын дене урок нерген кутыренат?
– Уке, (кутыраш)
– Молан?
– Мый тудым таче (ужаш)
- b) – Тый таче кочкынат?
– Уке, (кочкаш)
– Молан?
– Кочмем (шуаш)
- c) – Те (Pl.) шуко колым *кученда?
– Уке, (кучаш)
– Молан?
– Кол (*чӱнгаш)
- d) – Те (Sg.) тенгече *паркыш миенда?
– Уке, (мияш)
– Молан?
– Жап (лияш)

* *кучаш (-ем)* 'to catch', *чӱнгаш (-ем)* 'to bite', *парк* 'park'

19. Translate the following sentences into Mari asking your friend why (s)he didn't do various things. Use the simple past tense II.

- 1) Why didn't you catch any fish? /*колым кучаш*/
- 2) Why didn't you talk with Echan about the lesson?
- 3) Why didn't you put the book back in its place? /*верыш пышташ*/
- 4) Why didn't you return in time? /*жапыште пӧртылаш*/
- 5) Why didn't you invite your (younger) brother?

20. Translate the following sentences into Mari in which a teacher asks a wayward student why (s)he didn't do various things. Use the simple past tense II.

- 1) Why didn't you do the exercise? /*упражнений*/
- 2) Why didn't you read the text? /*текст*/
- 3) Why didn't you write the essay? /*сочинений*/
- 4) Why didn't you prepare for the lesson? /*уроклан ямдылалташ*/
- 5) Why didn't you help your friend?

21. Replace the words in parentheses with the appropriate adverbs in *-сек*.

- 1) Тый **тудым** (кунам) палет? – (Ожно).
- 2) Те (кунам) пашам ыштеда? – (Эрдене).
- 3) Те (кунам) унам вучеда? – (Тенгече).

22. Translate.

- 1) Сапаевмыт кече **мучко** садыште пашам ыштеныт.
- 2) Таче **Осып** пеш *пиалан: кол почеш **колым** куча.
- 3) Микүшын ватыже *Морко кундем гыч.
- 4) Мирон чодыра нерген веле кутыраш йӱрата.
- 5) Теле **мучко** йӱштӧ кече *шогыш.
- 6) Римма идалык **мучко** йолташыжым *вучен илыш.

* *пиалан* 'happy', *Морко* '(town in Mari El, Russian *Морки*)', *шогаш (-ем)* '(in connection with weather conditions) to be', *вучен илаш (-ем)* 'to wait (for a longer period)'

23. Insert the following words into the appropriate sentence in their proper forms: *кол, понго, парк, чодыра, витамин*.

- 1) Мемнан кундем ... поян.
- 2) Мемнан энгер ... поян.
- 3) Мемнан чодыра ... поян.
- 4) Почкалтыш шӱр ... поян.
- 5) Йошкар-Ола ... поян.

24. Answer the following questions.

- 1) Тый мом кочнет? (паренге когыльо, понго когыльо, подкогыльо, пулашкамуно)
- 2) Ават мом шолтен? (понго шӱр, шыл шӱр, почкалтыш шӱр)
- 3) Те (Pl.) шыжым мом шуыктынеда? (кияр, ковышта, понго)

25. Answer the following questions about the text *Марий-влак мом кочкыт?*

- 1) Марий калыкын илышыже мо дене кылдалтын?
- 2) Марий-влак шошым могай шӱрым шолтеныт?
- 3) Почкалтыш шӱр молан поян?
- 4) Кол да понго шӱрым марий-влак кунам кочкыныт?
- 5) Могай кочкышым марий-влак эре йӱратен кочкыт?
- 6) Шӱр да муно дене марий-влак могай кочкышым ямдылат?
- 7) Пайремлан марий вате мом ямдыла?
- 8) Оръен ватын усталыкшым марий-влак мо дене тергат?

26. Write down the dictation.

